

Оксана КОСІНОВА,

*доцент кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання
Чернігівського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського,
кандидат філологічних наук*

ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: МИСТЕЦЬКИЙ АСПЕКТ

Тарас Шевченко – пророк, мислитель, поет, художник, музикант, фольклорист-етнограф, археолог, історик. Мистецька постать Кобзаря у всій своїй багатогранності є творчою. Органічною для Шевченка була й сама ідея синтезу або інтермедіального взаємопроникнення мистецтв. Ідеї «всеохопливого мистецтва», теорії яких витали тоді над Європою, він реалізував на практиці.

Саме поняття «інтермедіальність» з'явилося в термінологічному апараті філософії, філології та мистецтвознавства в останнє десятиліття ХХ століття, розташувавшись одночасно в одному ряду з поняттями «інтертекстуальність» та «взаємодія мистецтв». Дослідження міжпредметних зв'язків у просторі літературного тексту у вітчизняному літературознавстві тривали протягом усього ХХ століття.

В інтермедіальності «маємо справу не з цитацією, а з кореляцією текстів, можна сказати, що інтермедіальність – це наявність у мистецькому творі таких образних структур, які містять інформацію про інший вид мистецтва» [5, с. 153]. Отже, інтермедіальність можна розглядати як взаємопроникнення мистецтв, котре спостерігаємо на різних рівнях структури літературного твору.

Шевченка цікавила гра позасвідомих асоціацій, пробуджених сприйманням звуку, лінії, кольору. Під час ознайомлення з повістю «Прогулка с удовольствием и не без морали» потрібно звернути увагу на майстерно описану гру з підсвідомістю: «Я почав відчувати дивовижно приємну межу між сном і неспанням. Морок став прозорішим і світлішим, а в глибині цього синювато-блідого напівсвітла ледь помітно виник темний, широкий, рівний, як по лінійці, горизонт; рев бурі спустився наче тоном нижче і почав слабшати, як старанний бас у кінці обіду. У густій і тихій октаві бурі мені почулася сумно-звукова мелодія нашої народної думи, «Думи про Олексу, пирятинського поповича». Мелодія стала

чутнішою, слова – зрозумілішими, і нарешті вони були настільки зрозумілі, що я міг підспівувати співаючому і голосом, і словами. І я підспівував такі слова: // На морі синьому, на камені білому // Ясний сокіл квилить-проквилеє, // На синє море пильно поглядає, // З моря добичі вижидає, виглядає». Зорові і слухові образи розгортаються паралельно в цьому уявному «Пролозі жажливої бурі», створюючи музично-малярський варіант асоціативного потоку. Подібний інтермедіальний аспект світовідчуття розкриває Шевченко й у повісті «Близнецы», де автор на ганку Лаврської друкарні, оглядаючи далечінь – «всю Чернігівську губернію і частину Полтавської, починає порівнювати лінії та тони пейзажу з могутніми акордами Гайдна».

Звуко-зорово-словесний синтез відчуваємо, ознайомлюючись із біографією Т. Шевченка. Зокрема у листі до А. Козачковського від 16 липня 1852 р., в якому згадується «прогулка в Андруши и за Днепр в Монастырище на гору», читаємо: «Згадайте той чудовий вечір, ту широку панораму і посередині її довгу, широку фіолетову стрічку, а за фіолетовою стрічкою блищить, наче викований із золота, Переяславський собор. Якась дивна, урочиста тиша. Пам'ятаєте, ми довго не могли вимовити слова, доки нарешті біла, ледь помітна цятка не заспівала: «Та яром, яром, за товаром».

Зауважимо, що творча індивідуальність поета по-різному реалізувала своє світовідчуття в різних мистецтвах: як маляр значною мірою він відчув вплив класицистичних традицій, а як поет був «яскравим романтиком» [1, с. 290] (як відомо, на думку романтиків, саме музика була здатна виявити приховані закономірності всесвіту).

Шевченко добре орієнтувався в класичній музиці, тонко відчував її естетичну вартість, фахово розбирався у виконавській майстерності співаків та інструменталістів. Про це свідчить використання ним музичної термінології (тема, варіації, соната, каватина, дует, квінтет, увертюра, ораторія, серенада, лад тощо). Поет сам грав на кобзі, торбані та бандурі й дуже любив задушевний м'який тембр віолончелі. Герой його повісті «Музикант» так характеризує цей інструмент: «Тільки одна душа людини може так плакати і радіти, як співає і плаче цей чудовий інструмент» [3].

Численні музичні враження розсіпані у творчому доробку Т. Шевченка. Звертаємо увагу на те, що в повісті «Музикант» згадується про відомого німецького віолончеліста й композитора Б. Ромберга (1767–1841), а також про знаменитих бельгійських музикантів – скрипаля і композитора Анрі В'єтана (1820–1881) та віолончеліста і композитора А.-Ф. Серве (1807–1866), які гастролювали в Петербурзі в 1860-му році. Цікаво, що спостереження над музичними шедеврами таких композиторів, як Дж. Россіні, В. Белліні, Ф. Шуберт,

Ф. Мендельсон, К. Вебер, Дж. Верді, Ф. Ліст та ін., поет записував у щоденнику. Його відомі вислови: «Божественний Гайдн!», «Великий Бетховен», «Моцарт – чарівник». Прослухавши ж оперу М. Глінки «Іван Сусанін», він промовляє: «Геніальний твір! Безсмертний Глінка».

У поетичних панорамних пейзажах або жанрових замальовках разом із прийомами образотворчого мистецтва Шевченко також задіює слухові, пісенно-музичні образи. Відомий усім «Садок вишневий коло хати»: у зритмізований малюнок влітаються гудіння хрущів, спів дівчат, тьохкання соловейка. Або ж поема «Гамалія», де пісні козаків зі специфічним «музичним супроводом»: стогоном, клекотом, ревом Босфору, реготом Дніпра, пізніше – ревом гармат Скутари переплетені з колоритними, цілком живописними сценами. Поема «Відьма», де осінній нічний пейзаж із групою циган на передньому плані, що розташувалися біля багаття, стає поліфонічним: діалоги, спів і плач убогої «відьми». Усі ці чергування метрів, неочікувані зорово-ритмічні зсуви роблять невеличку поему виразнішою.

Українські народні пісні та думи стимулювали художньо-образну сферу поетичної спадщини Шевченка, а яскраво виражена їх мелодійність, наспівність перейшла і в поетичне слово Кобзаря. Поет майстерно поєднав народну ритміку з класичною. Він розробив нову форму ритмічної організації вірша на основі народної пісенної традиції і силабо-тонічного віршування (так званій Шевченковий вірш). Слід зазначити, що загадкові ритмотиви Шевченкового експресивного вірша можна назвати «розкритеними» та «заокругленими», суто музикальними ритмотивами. Корифей західноукраїнської професійної музики Станіслав Людкевич відзначав: «Поезія Шевченка співна, [...] повна логічної простоти і симетрії, мелодійних повторень, рефренів, відзвуків – за всіма психологічними правилами вривається в пам'ять, [...] бо промощує собі дорогу до людського організму не лиш очима, т.є. діланням поетичних образів і красок на уяву, але й слухом, т.є. впливом ритмічно модульованих звуків. [...] його поезії надаються, таки – просяться до співу, до покладення на музику» [3]. Розглядаючи ліричні поезії Шевченка, бачимо, що вони були створені в жанрі народної пісні («Зацвіла в долині...», «Якби мені черевики...»). У нічному пейзажі балади «За байраком байрак...» пісня козака сприймається наче монохромна музично-інтермедіальна гама: тяжкі ридання, стогін могили, шум хвиль, котрі «голосили». Далекий гул «руни гаєм» та спів третіх півнів доповнюють цей прелюд, витриманий у скупих тонах. Говорячи про баладу «Причинна», можемо акцентувати на тому, що починається вона вступом, який нагадує музичний пролог («Реве та стогне Дніпр широкий»), що став майже народною піснею.

Розглядаючи твір «Кавказ», зазначаємо, що поема має музично жанрові ознаки кантати. Кантата (італ. cantata, від лат. canto) – великий вокально-інструментальний твір, зазвичай для солістів, хору й оркестру. Цей твір складається з оркестрового вступу (можна припустити, що він у поемі звучить так): За горами гори, хмарою повиті, / Засіяні горем, кровію політі. / Споконвіку Прометея / Там орел карає, / Що день божий добрі ребра / Й серце розбиває, / Розбиває, та не вип'є / Живої крові – Воно знову оживає / І сміється знову. / Не вмирає душа наша, / Не вмирає воля. / І неситий не виоре / на дні моря поле. / Не скує душі живої / І слова живого. / Не понесе слави Бога, / Великого Бога.

На повторювані речитативи схожі такі слова: «За горами гори, хмарою повиті, / Засіяні горем, кровію політі». Арії нагадують слова: «За кого ж Ти розп'явся, / Христе, Сине Божий? / За нас добрих, чи за слово / Істини... чи, може, / Щоб ми з Тебе насміялись?». Як величні хори, звучать поетичні рядки: «І вам слава, сині гори, / Кригою окуті. / І вам, лицарі великі, / Богом не забуті. / Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає!».

Отже, розглядаючи процес взаємодії мистецтв у творчості Тараса Шевченка, можемо зробити висновок, що в його поетичних та прозових текстах органічно взаємодіють ряди різних семіотичних кодів, зокрема літератури, образотворчого та музичного мистецтв («Прогулка с удовольствием и не без морали», «Близнецы», «Музикант», поеми «Гамалія», «Відьма», вірш «Садок вишневий коло хати»). Розглядаючи ліричні поезії Шевченка, бачимо, що вони були створені в жанрі народної пісні («Зацвіла в долині...», «Якби мені черевики...»). Твір «Кавказ» має жанрові ознаки кантати. І ця особливість його творів є одним із невід'ємних аспектів вивчення творчої спадщини поета.

Література

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008.
2. Грабович Г. Поетика Шевченка в контексті взаємодії мистецтв. Шевченко як міфотворець. Київ: Критика, 2014.
3. Захарчук О. Музичний дар Шевченка: *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2014. Вип. 25. С.33–44.
4. Ростовський О. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1997.
5. Тишуніна Н. Методологія інтермедіального аналізу в світлі міждисциплінарних досліджень. *Методологія гуманітарного знання в перспективі XXI століття : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 80-річчю проф. М. С. Кагана (18 травня 2001 р. 2001. С. 149–154.*
6. Холопова В. Форми музичних творів: навчальний посібник. – 2-ге вид., випр., 2001.